Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 41, Ekim 2019, s. 63-76

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37010>

Prof. Dr. Veli ÜNSAL

Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi,
unsalveli@hotmail.com

BAYBURT'TA PALEOLİTİK VE EPIPALEOLİTİK ÇAĞA AİT BAZI GÖZLEMLER¹

Özet

Bayburt, Doğu Karadeniz Bölümünün iç kısmında ve Çoruh Nehri'nin yukarı Havzasında yer almaktadır. Bayburt'ta tarih öncesi çağların hemen hemen tümünde iskânla karşılaşılır. Yukarı Çoruh Havzası'nda, özellikle Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ araştırmaları neredeyse hiç yapılmamıştır. Buda bölge için büyük bir eksikliğe ve bunun yanı sıra bölgenin tarihi ve arkeolojisi hakkında yapılan değerlendirmelerin bilinçsiz ve yanlış yapılmasına neden olmuştur. Havzanın insan yerleşimine son derece elverişli olması ve özellikle Kalkolitik Çağın sonu ve Tunç Çağının başlarından itibaren yoğun yerleşme görmesi, Paleolitik Çağdan itibaren yerleşme görme olasılığını daha da kuvvetlendirmektedir. Havzanın yukarı kısmında, Çoruh Nehri'nin kollarından Gez Deresi vadisinde, Alt ve Orta Paleolitik Çağa ait konaklama yerine ve bazı aletlere rastlanırken, yine bu bölgede, Bayburt ilinin 5 km. kadar kuzeydoğusunda bir mağarada Epipaleolitik Çağa tarihlenen mikrolitlere ve işlenmiş taşlara rastlanması, bilinenlerin aksine, bölgenin en eski çağlardan itibaren iskân gördüğünü teyit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Çoruh Havzası, Paleolitik, Epipaleolitik

¹ Bu çalışma "Eskiçağda Çoruh Havzası" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

SOME OBSERVATIONS ON BAYBURT IN THE PALEOLITHIC AND EPIPALEOLITHIC AGES

Abstract

Bayburt is located in the interior parts of the Eastern Black Sea Region and the upper Çoruh Basin. The province of Bayburt hosted settlements in almost all prehistoric periods. There are very few researches on the Upper Coruh Basin in the Paleolithic and Epipaleolithic Ages, in particular, which, in turn, to the disadvantage of the region, resulted in unconscious and misleading evaluations on its history and archaeology. The convenience of the basin for human settlement and, in particular, an intensive degree of settlement from the late Chalcolithic and early Bronze Age onwards strengthen the possibility that it witnessed settlements from the Paleolithic Age onwards. The presence of a Lower and Middle Paleolithic camp and some tools in the valley of Gez stream -one of the tributaries of Coruh River- located in the upper part of the basin, along with the microliths and artifacts dated to the Epipaleolithic Age found in a cave located approximately 5 kilometers to the northeast of Bayburt confirm that, contrary to the presumptions, the region has been a place of human settlement from the earliest prehistoric periods onwards.

Keywords: Bayburt, Coruh Basin, Paleolithic Age, Epipaleolithic Age

GİRİŞ

Bayburt, Doğu Karadeniz Bölümünün iç kısmında ve Çoruh Nehri'nin yukarı havzasında yer almaktadır (Figür 1-2). Kop ve Soğanlı Dağları arasında Çoruh Nehri'nin açtığı vadi oluşunun nispeten genişlemiş kesiminde kurulmuş olup, deniz seviyesinden 1550 m. yüksekliktedir (Tarkan 1974: 83).

Kuzeyde Karadeniz, güneyde Doğu Anadolu Bölgesi arasında yer alan Yukarı Çoruh Havzası her iki bölgenin özelliklerini taşımaktadır (Tarkan 1971: 113). Bayburt ovası kuzeyden Soğanlı, güneyden Otlukbeli, doğudan Mescit ve batıdan da Giresun Dağları ile çevrilidir (Yazıcı 1995: 189). Doğu Karadeniz Bölümünde ve Çoruh Nehri'nin yukarı havzasında yer alan Bayburt, 3652 km² yüzölçümüne sahiptir (Tarkan 1974: 83; Özey 1994: 437).

Bayburt'un kuzeyinde Trabzon, kuzeydoğusunda Rize, doğusunda İspir, güneyinde Erzincan, güneydoğusunda Erzurum, batısında ise Gümüşhane yer almaktadır (Figür 1-2).

Bayburt ve çevresi Karadeniz Bölgesi şartlarını taşımasına rağmen Doğu Anadolu Bölgesi ile ortak yönlerinden dolayı bir geçiş bölgesi (Tarkan 1973: 1) özelliği gösterir.

Doğu Anadolu, kabaca kaidesini doğu sınırlarımıza dayamış, iki tarafından kuzey ve güney kenar dağlar ile çevrelenmiş ve zirvesi İç Anadolu Bölgesine doğru ilerleyen bir üçgen şeklinde beliren kendine has özellikleri ile yurdumuzun diğer sahalarından ayrılan tam manası ile bir coğrafi bölge meydana getirir (Erinç 1953: 5). Doğu Anadolu denince her şeyden önce yükseltisi akla gelir.

Doğu Anadolu iklimi şiddetli karasal iklim olarak isimlendirilir. Kışlar çok uzun, şiddetli ve karlıdır. Yaz mevsimi ise çok kısa olmakla beraber yüksek platolarda bile oldukça sıcak geçer. Yıllık sıcaklık farkları da 60–70 °C bulunmaktadır (Erinç 1953: 20 vd.; Atalay 1992: 120).

Bölgenin büyük bir kısmı tabii orman sahasına sahiptir. Bitki örtüsü olarak genellikle şiddetli-uzun kışlara ve fazla olmayan yağış miktarına dayanıklı iğne yapraklılar ile soğuğa hassas olan meşe ormanları görülür. Bu bitki örtüsü bölgenin batısında 2400 m., doğusunda ise 2800 m. yüksekte sona erer. Yurdumuzun başka hiçbir bölgesinde ormanların bu kadar yükseğe çıktığı görülmez (Erinç 1953: 31.; İzbirak 1984: 258).

Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü ise yurdumuzun kuzeydoğusunda, kuzeyini Karadeniz'e, güneyini ise Doğu Karadeniz Dağları'na dayamış bir bölümdür. Karadeniz kıyısına paralel olarak uzanan Doğu Karadeniz Dağları, jeolojik ve morfolojik yönden iç kısımlarla Karadeniz Bölgesi'ni ayıran bir dağ kuşağıdır.

Ülkemiz ve bölgenin en yüksek kesimini oluşturan Doğu Karadeniz Dağları üzerindeki yüksek tepeler 3000 m.den fazladır. Bu dağların kuzeyde Karadeniz, güneyde ise Çoruh Havzası'na bakan yamaçları son derece sarp ve diktir (Atalay-Tetik-Yılmaz 1985: 26–30).

Doğu Karadeniz Bölümü iklimi çok yüksek yağış miktarı, nispeten yüksek yaz sıcaklığı ve kışların ılık geçtiği bir iklimdir (İzbirak 1984: 234.; Atalay 1992: 142). Doğu Karadeniz Dağları kuzeyden sokulan hava kütlelerinin iç kısımlara kadar ilerlemesini önemli ölçüde engellerken, güneyde bulunan sıradağlarda güneydeki hava kütesinin kuzeye yani Karadeniz'e doğru sokulmasını geniş ölçüde önler. Bu bakımdan sahanın güneyi ile kuzeyi arasında iklim farklılıkları görülür. Zira kuzeyde, Karadeniz sahilinde nemli ılıman iklim şartları hâkimken, güneydeki yüksek plato ve havzalarda şiddetli karasal iklim etkili olmaktadır (Atalay-Tetik-Yılmaz 1985: 30). Doğu Karadeniz sahilinin ılıman şartlar arz etmesi sahilden itibaren birdenbire yükselen Doğu Karadeniz Dağlarının konumu ve varlığı ile ilgilidir.

Doğu Karadeniz Bölümünün bitki örtüsünün şekillenmesinde jeomorfolojik özelliklerin rolü çok büyüktür. Doğu Karadeniz Dağlarının kuzeye yani Karadeniz'e bakan yamaçlarında 0–1100 m. arasında geniş yapraklı nemli ılıman orman, 1100–1600 m. arasında yayvan ve iğne yapraklı karışık orman, 1600–2000 m. arasında ise iğne yapraklı (Ladin) ormanlar yaygın bir şekilde görülmektedir (¹ İzbirak 1984: 257.; Atalay 1992: 189). Ayrıca yine bu bölgede iklim şartlarının meydana gelmesinde dağların uzanışı, bakı ve karasallık önemli rol oynamaktadır.

Çoruh Nehri ve Havzası

Çoruh Nehri², Kuzeydoğu Anadolu'nun en büyük akarsularından biridir (Figür 3). Kaynağını Mescit Dağları'nın (3239 m.) güneybatısındaki Çivilikaya Tepesinin batı yamaçlarından çıkan kaynak sularından alır (Sever, 2005: 60). Doğu Karadeniz Dağları ile Mescit Dağları arasından geçerek Batum Limanı güneyinde Karadeniz'e dökülür. Kaynağından denize döküldüğü yere kadar uzunluğu 466 km.dir. Türkiye topraklarında bulunan kısmı 442 km. iken, Gürcistan topraklarında kalan kısmı 24 km dir (Köse, 1991: 71; Sever, 2005: 60).

Çoruh Vadisi Artvin bölgesinden başlayıp, geniş Bayburt ovasında hafif bir eşikten sonra Kelkit Vadisine geçer. Vadinin genişliği ve derinliği yer yer değişir. İspir'in doğusunda, iki tarafındaki dağların 3000 m'yi aşan yükseltileri arasında, Türkiye'nin en derine gömülmüş vadilerine örnek gösterilebilir. Çoruh Nehri'nin Doğu Karadeniz kütlesi ile Doğu Anadolu kıvrım sistemlerinin kuzey kısmı arasındaki kesimi, bu iki dağ arasındaki sınırı takip eder (Arınç, 2004: 151 vd).

² Çoruh Nehri ülkemizin en uzun akarsularından biri olup taşıdığı su miktarı bakımından 7., uzunluk bakımından ise 10. sırada yer almaktadır.

Havzanın, kuzey sınırını Rize Dağlarının yüksek doruk hattı, güney sınırını ise Çoruh-Kelkit sıradağının zirvelerinden çekilen bir hat çizer. Batı sınırını Kelkit Vadisi, doğu sınırını ise İspir Vadisi oluşturur.

Paleolitik Çağda Bayburt

İnsanlık tarihinin en uzun sürecini oluşturan Paleolitik dönem, taş teknolojisinin gelişimine bağlı olarak Alt, Orta ve Üst olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır (Kınal, 1991: 10).

İnsanoğlunun Anadolu'daki en eski yerleşmeleri Paleolitik Çağın başlarına kadar uzanır. Paleolitik, Eski Taş Çağı yâda henüz besin üretim aşamasına erişemediklerinden dolayı Toplayıcılık ve Avcılık Dönemi adı verilen bu evreyle ilgili araştırmalar ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmıştır.

Paleolitik insan topluluklarının yaşam biçimleri toplayıcılık ve avcılığa dayanıyordu (Dinçol, 1982: 12). Bu çağ insanı değişken iklim koşullarına uyum sağlamaya çalışarak, geniş coğrafi alanlara seyrek ve dağınık durumda yayılmışlardı. Yine bu çağ insanı dördüncü zamanın ilk kısmında çok soğuk iklim koşulları altında yaşamıştır. Ayrıca bu zaman içerisinde köklü iklim değişimleri olmuş, bu değişimlerden hem dünyamız hem de taş devri kültürleri etkilenmiş ve bu kültürler çeşitli bölgelere yayılmıştır. Sözü edilen değişimlerden etkilenen insanlar bulundukları yerlerden daha iyi yaşayabilecekleri yerlere gitmişlerdir (Yıldırım, 2002: 16; Sevin, 2003: 7).

Bu çağ insanı mesken olarak, doğal kaya mağaralarını, kaya altı sığınaklarını ve çok ilkel barınakları geçici yerleşim amaçlı kullanmıştır. Üretim konusunda bilgileri olmadığı için geçimlerini avcılık ve toplayıcılık ile sağlıyorlar, günlük yaşantılarını ise doğada bulunan çakıl taşlarından kaba aletler yaparak sürdürmeye çalışıyorlardı. Erkek hayvan avlıyor kadın ise küçük bitkileri topluyordu. İnsanoğlu dünyada yaşamaya başladığı en eski çağlarda, yaşam kaynağı için vazgeçilmez olan suyun yanında, beslenme ihtiyacını en ilkel yöntemlerle, bulunduğu coğrafi alandaki bitkisel ürünlerden karşılamıştır. Bu çağ insanı alet olarak taştan, tek yâda iki taraflı el baltası kullanıyordu. Devrin sonlarına doğru ise, kemikten iğneler ve obsidyenden mızrak uçlarını kullanmıştır (Kınal, 1991: 9; Akurgal, 1995: 21).

Türkiye'de de görülen yontma taş alet türlerinden en dikkati çeken ve önceleri el baltası olarak isimlendirilen çekirdeklerin, az sayıda büyük yongaların çift yüzünün, kenarlarının keskinleştirilmesi amacı ile oluşturulan iki yüzeyli aletlerdir. Bu aletlerin tam işlevi bilinmemekle birlikte, kesme, kırma ve kazıma gibi amaçlarla kullanıldığı sanılmaktadır (Yalçınkaya, 1989: 9; Harmankaya-Tanıncı, 1996: 14–15). Bu çağda, iki yüzeylilerden başka, Clactonien teknikte yapılmış yonga ve dilgiler ile Levalloisen teknikte yontma taş endüstrisini yansıtan aletlere de rastlanmıştır. Bu çağa ait çeşitli teknik ve tipteki taş ve kemikten yapılan aletlerden daha önemli kalıntıları, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tespit edilmiş olan mağara ve kaya resimleri oluşturur. Bu resimler ilk insanın kültür seviyesini, yazılı belgeler kadar olmasa da, yeterli ölçüde ve anlaşılır biçimde ortaya koyar. Bu sanat eserlerine Kars, Van, Hakkâri, Adıyaman ve Malatya civarındaki bazı yerleşmelerde rastlanmıştır.

İnsanoğlunun ilk geçim kaynağını bitki kökleri, otlar ve ağaç meyveleri oluşturur. Toplayıcılıkta esas olan insanın günlük gereksinimleridir. Bunun içinde insanoğlu sadece

bulduğu hazır besinler ile yetinmiş ve bunları kolayca bulabileceği ortamlara doğru yönelmiştir. Toplayıcılık Paleolitik Çağ insanının yaşam biçimidir. Yine bu çağ insanı için doğadaki yabani hayvanlar büyük bir tehlike oluşturmuyordu. Yabani hayvanlar karşısında zor durumda kalan insanoğlu hayatını korumak için de bu çağın bir başka yaşam biçimi olan avcılığı keşfetti. Daha öncesinde bu hayvanlardan kaçan insanoğlu bundan böyle birtakım araç-gereç ve yöntemlerle avlanmaya başladı (Şenel, 1991: 49 vd).

Bu çağ insanının bıraktığı maddi kültür belgeleri, yani onlardan günümüze kadar gelen kalıntılar arasında genellikle çakmak taşlarının yontulmasıyla biçimlendirilmiş baltalar, kesiciler, deliciler ve kazıyıcıların bulunması bu kültüre Paleolitik (Eski Taş Çağı) isminin verilmesini daha iyi açıklar. Yapılan araştırmalar sonucu Anadolu'nun Paleolitik Çağının çok zengin olduğu ortaya konulmuş ve Anadolu'nun Paleolitik haritası çizilmiştir.

Coğrafi yapısı dolayısıyla doğal geçitler dışında çevresindeki bölgelere kapalı olan Çoruh Havzası'nın yakın çevresinde, Erzurum'da Paleolitik Çağ aletlerine, Kars'ta ise Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik döneme tarihlenen yerleşmelere ve bu döneme ait buluntulara rastlanılmıştır.

Paleolitik Çağ araştırmalarının pek az yapıldığı Erzurum ve çevresine ait çalışmaların hemen hepsi Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir (Ünsal, 2008: 398). Çevredeki ilk buluntuyu ise Alot tespit etmiştir (Şenyürek, 1944: 351–352; Kökten, 1953: 196).

Alot'un bulunduğu bu aleti, Şenyürek yayınlamıştır (Şenyürek, 1944: 351 vd). Bu alet kül rengi ve bazalttan yapılmıştır. Aletin bir yüzü işlenmiş uç kazıyıcı olarak yapılmıştır. Daha sonra yan kazıyıcı olarak kullanılan aletin yapım tekniği Şenyürek'e göre levalloisen özelliği gösterir. Adı geçen buluntular sayesinde, bu dönemde Doğu Anadolu'nun hem iskân gördüğü hem de bölge için volkanik taşların önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Şenyürek, 1944: 352; Goetze, 1957: 15).

Kars ve çevresinde Paleolitik Çağ (Alt, Orta ve Üst) ve sonrasına ait verilerin büyük bir çoğunluğu Erzurum bölgesinde olduğu gibi Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir (Kökten, 1943_a: 119 vd; Kökten, 1943_b: 601 vd).

Alt Paleolitik Çağa ait yerleşme ve buluntulara, Kars ili Susuz ilçesi yakınlarındaki Ağzıaçık ve Cilavuz, Kars merkeze bağlı Ocaklı Köyü yakınlarındaki Ani ve çevresinde ve Kağızman ilçesi yakınlarında Aladağ eteklerindeki Tombultepe'de rastlanmıştır. Bu yörede Orta Paleolitik Çağa ait yerleşmeler arasında Kars il merkezi yakınlarında Borluk Deresi vadisindeki Borluk Deresi ve Kağızman ilçesi Camuşlu köyü yakınlarındaki Kurbanaga Mağarası yer alırken, Üst Paleolitik Çağa ait tek yerleşme yine Camuşlu köyü sınırları içerisinde kalan Yazılıkaya'dır (Bingöl, 2003: 17).

Kars yakınlarında ayrıca, Epipaleolitik'te denen, Paleolitik Çağdan Neolitik Çağa geçişi hazırlayan Epipaleolitik/Mezolitik çağa ait yerleşmelerde bulunmaktadır.

Çoruh Nehri'nin yukarı havzası içerisinde yer alan Bayburt'ta, en eski çağlardan, Paleolitik ve Epipaleolitik dönemlerden kalma yerleşim yerlerine ve bir takım buluntulara rastlanmıştır (Gündüzalp, 1986: 49-54; Harmankaya-Tanıdı, 1996: Gez Alanı; Harmankaya-Tanıdı, 1996: Killiğin Mağarası).

Gez Alanı

Gez Alanı (Figür 4), Bayburt'un 13 km. güneydoğusunda, Çoruh Nehri ile birleşen Gez Deresi vadisinin batı yamacında ve Gez köyünün hemen batısındadır.

Taraça veya düz yerleşim yeri görünümü veren Gez Alanı'nın yaklaşık 2 km. kadar güneydoğusunda Çoruh Nehri ve Bayburt-Erzurum karayolu bulunmaktadır.

Karadeniz Teknik Üniversitesinden jeologlardan oluşun bir ekibin kendi alanlarında yaptıkları çalışmalar sonucu tesadüfen bulunan aletlerden biri obsidyenden, diğerleri ise bazalttan yapılmıştır (Gündüzalp, 1986: 49; Özsaıt, 1999: 35).

Bazalt ve obsidyen bölgenin yerli kayacı değildir. Taş aletlerin bu alana çok yakındaki geçici bir yurt yerinden Çoruh Nehri'nin sürükleyip getirmesi sonucu ulaştığı düşünülmektedir. Yani In situ durumda değildir. Gündüzalp'in, aletlerin bu alana bir başka yerden geldiği ve bunların bölgede bulunmayan malzemelerden yapıldığı görüşüne katılmakla beraber, bizim bölgede gerçekleştirdiğimiz araştırmaların sonuçlarına göre, Çoruh Nehri'nin bu alana olan uzaklığı ve nehrin akış yönü dikkate alındığında söz konusu aletlerin sürüklenme sonucu buraya geldiği yönündeki görüşlerin bir daha değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Aletlerin tipolojik değerlendirmesini Gündüzalp gerçekleştirmiştir (Gündüzalp, 1986: 50 vd). 12.4x7.6x3.9 cm. ebatlarında bademsi bir biçime sahip iki yüzeyli el baltasının dip kısmı kalın, uç kısmı incedir (Figür 5). Aletin biçim ve tekniği dip tarafından dikine yongaların alınmış olması açısından, Hatay Dülük el baltaları (Kökten, 1947_a: 234) ve Gaziantep-Narlı yolunun 28. km.sinde Metmenge köyü yakınlarında bulunan el baltaları (Erguvanlı, 1946: 375. Lev. XLV, no: 4-6) ile yakın benzerlik göstermesi sonucu bunun bir Acheulléen endüstrisi ürünü olduğu belirtilmektedir (Gündüzalp, 1986: 50. T.I, Res. 5-7).

Gez Alanında el baltasından başka yonga aletlerde (èclat) bulunmuştur. Bu yongalar farklı büyüklüklerde olmakla birlikte üçgene yakın biçimleri ile el baltalarını hatırlatır (Figür 5). Bir el baltası gibi kullanılabilecek durumda olan bu aletin üst yüzünün sağ tarafında geniş bir kabuk bulunmakla birlikte yüzün sol tarafından iri yongalar alınmıştır (Gündüzalp, 1986: 51. T.II, Res. 8,9).

Daha küçük boyutlu buluntular arasında hepsi ince yongalardan yapılan uçlar önemli bir yer tutar. Bu uçlar arasında boyut ve teknik özellikler açısından pek fark bulunmaz. Bunların, büyük bir kısmında vurma yumrusu vardır. Vurma yumrusu olmayanların her üç kenarı da keskindir. Gündüzalp, Gez Alanında bulunan bu uçlar ile Karain Mağarasında (Kökten, 1955: 271. Lev. VI.) bulunan silex'den yapılmış Levalloiso-Moustèrien tipteki bazı uçlar arasında yakın benzerlikler bulunduğunu (Figür 5) ifade etmektedir (Gündüzalp, 1986: 51. T. III, Res. 10-19; Harmankaya-Tanıdı, 1996: Gez Alanı).

Buluntular arasındaki tek obsidyen alet olan lam, bazalttan yapılan lamlara göre oldukça küçüktür. Bu lamlar yan kazıyıcı olarak kullanılmıştır. Hemen hepsinde vurma yumrusu açık bir profil vermektedir. Bu aletlerden 7.8x3.3x1.7 cm. ebatlarında olanı hem yan hem de uç kazıyıcı olarak kullanılmıştır (Figür 5). Bunun yanında, 3.9x3.6x1.2 cm. ve 4.5x3.1x0.9 cm. ebatlarındaki aletler Gündüzalp'e göre, Kökten'in Elazığ-Muş arasında ve Adıyaman'da (Prin) tespit ettiği kazıyıcılar (Kökten, 1947_b: 438-439. Lev. XCVII, 1-7, 9) ile Karain mağarasında Moustèrien kültür evresine ait olduğunu belirttiği kazıyıcılar (Kökten, 1955: 276, Lev. I.) ile ortak özellikler gösterir (Gündüzalp, 1986: 52. T. IV-V, Res. 20-24).

Gez Alanından elde edilen bir başka grup içinde yer alan aletler ise yan ve uç kazıyıcılardır (Figür 5). Yan kazıyıcılar hemen hemen aynı özellikleri taşır. Ancak bunlardan birinde negatif yonga izleri iki iken diğerinde üçtür. Her ikisinde de keskin kenarların rötüşlü olduğu görülmektedir. Uç kazıyıcılar ise genellikle kısa ve ince lamlar üzerine yapılmışlardır. Bunların ise yan kenarları ve uç kısımları rötüşludur. Boyutu diğer ikisine göre daha büyük olanın alt yüzü farklıdır. Diğerlerinde kopma yüzü düzdür.

Buradan toplanan son grup aletlerin içerisinde bazalttan özler de vardır. Her tarafından yonga alınması ile adeta yumru durumuna gelmiştir. Bu yongalara ait izlerin birçoğu koyu siyah renktedir. Kurs biçiminde olan bir başka üst yüzü kabukla kaplı ve dışbükey özün hammaddesi Çoruh Nehrinden toplanan çakıllardan yapılmıştır. Bunun alt yüzünden dört yonga alındığı negatif izlerden görülmektedir (Gündüzalp, 1986: 53. T. V-VI, Res. 24–29).

Epipaleolitik Çağda Bayburt

Paleolitik Çağdan sonra insanoğlu, Epipaleolitik ya da Orta Taş Çağı adı da verilen dönemi yaşamıştır.

Günümüzden 10.000–9.000 yıl kadar önce yeni iklim koşulları belirmeye başlamış dünya da bundan büyük ölçüde etkilenmişti. Bu gelişmeler, günümüz çevre şartlarına çok benziyordu. Bundan dolayı bitki ve hayvan türleri de değişmeye başlamıştı. İnsanoğlu ekolojik ortamdaki bu değişikliklere ayak uyduruyordu. Bu gelişmeler Paleolitik Çağdan, Neolitik Çağa gidişi hazırlayan, yani geçiş sürecini oluşturan Epipaleolitiği başlatıyordu (Harmankaya-Tanındı, 1996: 17).

Paleolitik Çağın devamı gibi görülen bu çağda insanlar hâla mağaralarda yaşayıp, avcılık ve toplayıcılığa devam etmişler, nehir veya göl kenarlarında balık avlamışlardır.

Yavaş yavaş mikrolit aletli bir endüstriye geçilmiş, obsidyen ve çakmaktaşı aletlerin ahşap bir sopa, sıra halinde çakılması ile yapılan orakların ortaya çıkması dönemin buluşları arasındadır. Bu da bu çağ insanının üretime doğru gittiğini gösterir. Nitekim dönemin sonlarına doğru gıda üretimine doğru bir yönelme vardır.

Su ihtiyaçlarını karşılamak için her defasında nehir kenarlarına gitmekten sarnıç yaparak kurtulmuşlar. Killi toprağın su geçirmediğini fark etmişler ve yerde açtıkları çukurların içini killi toprakla sıvayarak sarnıçların ilkel şeklini ortaya koymuşlardır (Kınal, 1991: 13; Yıldırım, 2002: 18).

Taş aletler, Paleolitik Çağın özelliklerini sürdürmekle birlikte daha çeşitli ve daha kullanışlı şekiller gösterir. Bunun yanında kemik alet kullanımında da bir artış görülür.

Sıcak iklime ait hayvan kemiklerinin bulunması, ayrıca iklim şartlarının değiştiğinin de göstergesidir.

Mikrolit denen, obsidyen ve çakmak taşlarından yapılan küçük taş aletlerin ortaya çıkması bunların bulunduğu her yere Mezolitik Çağ yerleşmesi gözü ile bakılmasına sebep olmuştur (Kınal, 1991: 11; Harmankaya-Tanındı, 1996: 17).

Anadolu'da bu çağın yaşandığını gösteren mikrolit aletlere, Samsun Tekeköy'de (Harmankaya-Tanındı, 1996: Tekeköy/Fındıcak), Antalya Belbaşı (Harmankaya-Tanındı, 1996:

Belbaşı) ve göller bölgesinde Baradız (Harmankaya-Tanındı, 1996: Baladız/Baradız) mağaralarında yoğun olarak rastlanmıştır.

Bölgede gerçekleştirilen jeolojik amaçlı araştırma ve incelemelerde Erenli Köyü yakınlarında Killiğin mağarasında mikrolit aletlere rastlanmıştır.

Killiğin Mağarası

Bayburt'a 2 km. uzaklıkta bulunan Erenli (Duduzar) köyünün yaklaşık 1 km. kuzeydoğusundadır (Figür 6).

Mağara, Killiğin sırtı adı verilen bir tepenin güneybatı yamacındadır. Yağmur suları ile aşınan bu bölümde arazi oldukça düzdür. Kalkerli bir malzemeye sahip mağaranın girişi güneye bakmaktadır. Kısmen dağlık bir alanda yer alan mağara çok büyük değildir. Giriş kısmının genişliği 6 m., yüksekliği 1.5 m.dir. Derinliği 8 m. olan mağaranın iç kısımdaki yüksekliği 4 m. kadardır (Figür 7).

Gündüzalp, Gez Alanındaki gibi büyük aletlere rastlanmadığını ancak, mağaranın ağız kısmında çok az miktarda bazalttan yapılmış mikrolitlerin varlığından bahseder (Figür 8). Ağız kısmından başka, mağaranın bulunduğu alanda da alet niteliği taşımayan Gez Alanında bulunan aletlerle aynı kaliteye sahip bazı parçalar elde edilmiştir (Gündüzalp, 1986: 53-54. T.VII, Res. 31-32).

Bu mağara ve çevresindeki buluntular ve tarihlemeleri ile ilgili pek fazla bilgi yoktur. Harmankaya ve Tanındı, kesin olmamakla birlikte, bunların Epipaleolitik Çağa ait olduğunu ifade etmektedirler (Harmankaya-Tanındı, 1996: Killiğin Mağarası).

SONUÇ

Genellikle Karadeniz Bölgesinin doğu yöresini teşkil eden Çoruh Havzası, kuzeyde Karadeniz ile güneyde Doğu Anadolu Bölgesi arasındadır. Bu durum Çoruh Havzasına iki ayrı bölgeden farklı bazı özellikler kazandırmıştır veya her iki bölgenin bazı karakterlerinin karışımı sonucu apayrı bir coğrafi bölüm oluşmasına neden olmuştur. Havzanın coğrafi konumundan dolayı ortaya çıkan bu farklılık, etkisini diğer alanlarda da göstermiştir.

Bayburt ve çevresinde yerleşim, geçici de olsa, Mezolitik Çağın sonundan Kalkolitik Çağın sonuna kadar bilinmeyen bir takım nedenlerden dolayı kesintiye uğrar. Bunun nedeni belki de bölgede Neolitik Çağa ait yerleşme olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu da bölgenin tarih öncesi çağları için cevaplandırılması gereken sorular arasındadır.

Çoruh Havzası'nda, özellikle Paleolitik ve Mezolitik Çağ araştırmaları neredeyse hiç yapılmamıştır. Buda bölge için büyük bir eksikliğe ve bunun yanı sıra bölgenin tarihi ve arkeolojisi hakkında yapılan değerlendirmelerin bilinçsiz ve yanlış yapılmasına neden olmuştur. Havzanın insan yerleşimine son derece elverişli olması ve özellikle Kalkolitik Çağın sonu ve Tunç Çağının başlarından itibaren yoğun yerleşme görmesi, Paleolitik Çağdan itibaren yerleşme görme olasılığını daha da kuvvetlendirmektedir.

Yukarı Çoruh Havzasında, Çoruh Nehri'nin kollarından Gez Deresi vadisinde, Alt ve Orta Paleolitik Çağa ait konaklama yerine ve bazı aletlere rastlanırken, yine bu bölgede,

Bayburt ilinin 5 km. kadar kuzeydoğusunda bir mağarada şüpheli de olsa Mezolitik/Epipaleolitik Çağa tarihlenen mikrolitlere ve işlenmiş taşlara rastlanması, bilinenlerin aksine, Bayburt'un en eski çağlardan itibaren iskân gördüğünü teyit etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akurgal E, (1995), Anadolu Uygarlıkları, İzmir.
- Arınç K, (2004), Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, (Kıyı Bölgeleri) I. Cilt Erzurum.
- Atalay İ, (1992), Türkiye Coğrafyası, İzmir.
- Atalay İ- Tetik M-Yılmaz Ö, (1985), Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri, Ormancılık Araştırmaları Enstitüsü Yayınları Teknik Bülten Seri No: 141, Ankara.
- Bingöl A, (2003), En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dinçol A.M, (1982), "Hititler Öncesinde Anadolu", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, 18-120.
- Erguvanlı K, (1946), "Gaziantep-Narlı Arasında Bulunan Paleolitik Aletler Hakkında Bir Not", *Belleten X/39*, 375-380.
- Erinç S, (1953), Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul.
- Erzen A, (1992), Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara.
- Goetze A, (1957), Kulturgeschichte Kleinasien, München,
- Gündüzalp N, (1986), "İçdoğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular", *TTKong. 9*, Ankara, 49-54.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), "Baladız/Baradız", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), "Belbaşı", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), "Gez Alanı", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), "Killığın Mağarası", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harmankaya S - Tanındı O, (1996), "Tekeköy/Fındıcak", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, *Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- İzbırak İ, (1984), Türkiye, İstanbul.
- Kınal F, (1991), Eski Anadolu Tarihi, Ankara.
- Kökten İ. K, (1943_a), "Doğu Anadolu Kars Bölgesinin Tarih Öncesi Araştırmalarına Dair İl Not", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 1/2*, 119-121.

- Kökten İ. K, (1943_b): “Kars’ın Tarihöncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, *Belleten* 7/27, 601-613.
- Kökten İ. K, (1947_a), “Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler”, *DTCFD* 5/1-5, 223-236.
- Kökten İ. K, (1947_b), “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Belleten* 11/43, 431-472.
- Kökten İ. K, (1953), “1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”, *DTCFD* 11/2-4, 177-211.
- Kökten İ. K, (1955), “Antalya’da Karain Mağarasında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, *Belleten* 19/75, 271-283.
- Kökten İ. K, (1975), “Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri”, *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 95-104.
- Köse A, (1991), İspir ve Çevresinin Bölgesel Coğrafya Etüdü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özey R, (1994), “Bayburt ve çevresinin Coğrafi Özelliklerine Bir Bakış”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988), Ankara, 437-487.
- Özsait M, (1979), “Burdur Çevresinde Yeni Prehistorik Yerleşmeler”, *TT Kong* 8, Ankara, 101-106,
- Sever R, (2005), Çoruh Havzası Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri, Konya.
- Sevin V, (2003), Anadolu Arkeolojisi, İstanbul.
- Şenel A, (1991), İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal ve Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Ankara.
- Şenyürek M, (1944), “Anadolu’da Bulunan İki Yeni Paleolitik Alete Dair Bir Not”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/2, 349-352.
- Tarkan M.T, (1971), Yukarı Kelkit ve Çoruh Havzası, Erzurum.
- Tarkan M.T, (1973), Orta ve Aşağı Çoruh Havzası, Ankara.
- Tarkan M.T, (1974), “Bayburt’un Ekonomik Olanakları ile Bu Olanakların Kalkınma Alanındaki Önem Dereceleri” *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı 5 Ekim 1972, Erzurum, 83-88.
- Ünsal V, (2008), “North-East Anatolia in the Third Thousand Bc”, *The Journal Of International Social Research* Volume: 1, Issue: 3, Spring 2008, 396-410.
- Yalçınkaya İ, (1989), Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası, Ankara.
- Yazıcı H, (1995), “Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt”, *Türk Coğrafya Dergisi* 30, İstanbul, 189-218.
- Yıldırım R, (2002), Uygarlık Tarihine Giriş (İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları), İzmir.

Figürler

Figür 1. Bayburt'un Coğrafya ve Yerleşme Haritası

Figür 2. Bayburt Genel Görünüm

Figür 3. Çoruh Nehri, Bayburt

Figür 4. Gez Alanı Genel Görünüm

Figür 5. Gez Alanı Buluntuları (Gündüzalp 1986)

Figür 6. Killığın Mağarası

Figür 7. Killiğin Mağarası

Figür 8. Killiğin Mağarası Buluntuları (Gündüzalp 1986)